

1 JOHDANTO: BIOLOGIA JA KULTTUURI PERHEEN JA AVIOLIITON MUOVAAJINA

Kimmo Ketola

Johdanto

Tansanian Laetoliista löytyi 1970-luvulla ihmismäiset jalanjäljet, jotka olivat painuneet 3,6 miljoonaa vuotta sitten tulivuoren purkautumisen jäljiltä syntyneeseen, sittemmin kivettyneeseen tuhkaliejuun. Jalanjäljet olivat peräisin kolmelta yksilöltä, jotka olivat kulkeneet samaa reittiä tuhkan poikki runsaan parinkymmenen metrin matkan. Isoimmat jäljet olivat painuneet liejuun noin viiden senttimetrin syvyydelle. Niiden rinnalla oli hieman pienemmät jäljet, jotka olivat uponneet noin neljän sentin syvyyteen. Kolmannet jäljet olivat pienimmät ja ne olivat osan matkasta painuneet isoimman kulkiijan jättämiin jälkiin.¹

Jäljistä ei voida päätellä, olivatko ne syntyneet täysin samanaikaisesti, mutta on helppo kuvitella mielessään kaksi rinnakkain kulkevaa aikuista, kenties mies ja nainen, joiden jäljessä on seurannut lapsi. Hän leikki yrittämällä astua näiden jättämiin jalanjälkiin.

Oliko kyseessä perhe? Jotkut tutkijat ovat sitä mieltä, että jo 3,5 miljoonaa vuotta sitten eläneet esivanhempamme kenties solmivat parisiteen ainakin siksi aikaa, kun heidän saamansa lapsi tarvitsi hoivaa.² Fossiiliaineistoon ja vertailevaan anatomiantutkimukseen pohjautuen valtaosa tutkijoista kuitenkin sijoittaa perheen todennäköisen syntyajankohdan pleistoseenikauden (noin 1,8 miljoonaa–10 000 vuotta sitten)³ varhaiselle puolistolle, toisin sanoen

---

1 Fisher 1992, 139–141; Valste 2012, 109–110.

2 Fisher 2010, 175.

3 Tässä käytetään pleistoseenista vanhempaa ajoitusta, johon valtaosa lähteistä nojautuu. Geologisten tieteiden kansainvälinen järjestö (IUGS) siirsi pleistoseenin alkuajankohdan vuonna 2009 noin 2,6 miljoonan vuoden päähän nykyajasta ks. International Commission on Stratigraphy.

noin miljoonan vuoden päähän menneisyyteen.⁴ Viimeistään tuolloin aivojen koko suhteessa synnytykskanavaan oli sellainen, että lapset syntyivät muihin nisäkkäisiin verrattuna hyvin kehittymättöminä ja tarvitsivat sen vuoksi jatkuvaa ja pitkäkestoista, useiden vuosien mittaista hoivaa ja huolenpitoa. Tähän äidit yksinään eivät kyenneet, vaan he tarvitsivat avukseen ainakin jossain määrin sitoutuneen kumppanin tai paljon muuta sosiaalista verkostoa. Noin kymmenesosalla nisäkkäistä ja murto-osalla kädellisistä jälkeläisten selviytyminen edellyttää isän tai muiden lajitoverien apua.⁵ Ihmiselle on kuitenkin ominaista, että molemmat sukupuolet osallistuvat jälkeläisten hoitamiseen.

Inhimillisen sosiaalisuuden juuret ovat joka tapauksessa todella kaukana menneisyydessä. Jos maanviljelyyn siirtymisen alku noin 11 000 vuotta sitten asetetaan rajapyykiksi, ihmisen sukulinjassa on eletty metsästäystä ja keräilyä harjoittaen suhteellisen pienissä, todennäköisesti alle 50 hengen kokoisissa leiryhteisöissä noin 99 prosenttia kehityshistorian muodostamasta ajasta. Tämä ei ole voinut olla jättämättä jälkiään ihmisen sosiaaliin käyttäytymistäipumuksiin.⁶ Useat tutkijat tänä päivänä ovat sitä mieltä, että monet yleisinhimilliset taipumuksemme ja käyttäytymispiirteemme voidaan jopa selittää parhaiten tätä taustaa vasten.⁷ Joka tapauksessa ihmiskunta on valtaosan olemassaolostaan elänyt aivan muunlaisessa sosiaalisessa ympäristössä kuin modernissa yhteiskunnassa tai edes sitä edeltäneessä peltoviljelyyn pohjautuvassa valtioyhteiskunnassa.

Tämän kirjan aiheena ovat viimeaikaiset muutokset perhe-elämässä ja avioliittoinstituutiossa. Kirjaan kootuissa artikkeleissa asiantuntijat kuvaavat erilaisia parisuhteisiin, perheisiin ja avioliittoinstituutioon liittyviä kulttuurisia, yhteiskunnallisia ja kirkollisia muutoksia sekä niiden taustoja. Näkökulma on siten nykyajassa ja sen tuomissa ilmiöissä ja haasteissa. Kuitenkin perhe-elämää ja avioliittoa koskevien muutosten merkityksen hahmottamisen kannalta on tärkeää tarkastella myös näiden instituutioiden taustalla olevia, enemmän tai vähemmän muuttumattomia tekijöitä. Onko ydinperhe historiallisesti lyhytkestoinen tai kulttuurisesti erityinen ilmiö, vai heijasteleeko sen suosio ihmisen luontaisia käyttäytymispiirteitä? Onko ihminen luonnostaan yksiavioinen laji, vai onko monogamian yleistyminen historiallisten, ekologisten tai kulttuuristen

4 Hrdy 1999, 284–287; Flinn ym. 2005.

5 Hrdy 1999, 90.

6 Elämästä perinteisissä pienen mittakaavan yhteiskunnissa ks. Diamond 2012.

7 Teesi luonnehtii erityisesti evoluutiopsykologiaa ks. Tooby & Cosmides 2005; kritiikistä ks. Ylikoski & Kokkonen 2009.

tekijöiden aikaansaannosta? Tarvitaanko sen ylläpitämiseksi vahvoja kulttuurisia ja sosiaalisia normeja, vai onko se jotain, johon ihmiset enemmän tai vähemmän luontaisesti hakeutuvat, mikäli olosuhteet vain sallivat?

Meillä on taipumus verrata kulttuurin muutoksia siihen, millaista elämä oli parin edeltävän sukupolven aikana. Niitä, joiden mielestä muutos on kohti parempaa, kutsutaan yleensä liberaaleiksi, sen sijaan konservatiiveiksi kutsutaan niitä, joiden mielestä muutos on viemässä meitä huonompaan suuntaan. Muutaman sukupolven aikajänne on kuitenkin aivan liian kapea horisontti, mikäli halutaan arvioida muutoksia suhteessa niihin yleisinhimillisiin taipumuksiin, jotka vaikuttavat perheen ja avioliittoinstituution taustalla ja jotka todennäköisesti ovat heijastuneet myös pitkäkestoisiin kulttuurisiin ja uskonnollisiin perinteisiin. Siksi on syytä tehdä katsaus myös siihen, mitä me tiedämme perhe-elämästä erityisesti niissä yhteisöissä, joiden elämäntapa muistuttaa mahdollisimman paljon varhaisia esivanhempiamme Afrikan savanneilla satoja tuhansia vuosia sitten.

Seuraavassa luodaan lyhyt silmäys siihen, millaisiin tuloksiin kulttuureja vertailevissa antropologisissa ja sosiologisissa tutkimuksissa on päädytty perhettä ja avioliittoa koskevista kysymyksistä. Toisin sanoen tarkastelussa ovat tutkimukset, joissa on pyritty empiirisesti selvittämään ylikulttuuristen ja kulttuurisesti vaihtelevien tekijöiden osuutta ja vuorovaikutusta parinmuodostukseen ja avioliittoon liittyvässä inhimillisessä käyttäytymisessä. Vaikka johtopäätökset jäävät monissa kysymyksissä edelleen enemmän tai vähemmän avoimiksi, on tärkeää tietää, millaisia empiirisiä havaintoja kulttuureja vertailevassa ihmistieteellisessä tutkimuksessa on näistä asioista tehty.

Onko olemassa inhimillisen käyttäytymisen universaaleja?

Vuonna 1974 kaksi Kalifornian yliopiston antropologia piti yhdessä kurssin ihmisen ja kädellisten seksuaalisesta käyttäytymisestä. Toinen heistä, Donald Symons, jakoi kurssilaisille varhaisen version käsikirjoituksestaan, joka myöhemmin julkaistiin nimellä *The Evolution of Human Sexuality*.⁸ Teosta pidetään nykyisin yhtenä sosiobiologian klassikoista. Siinä esitetään todisteita sen puolesta, että miesten ja naisten seksuaalisuus eroaa merkittävässä määrin toisistaan ja että nämä erot perustuvat luonnonvalinnan tuloksena syntyneeseen ihmisluontoon. Toinen kurssin vetäjistä, Donald E. Brown, oli

---

8 Symons 1979.

toista mieltä. Hän uskoi, että sukupuolierot olivat kulttuurin tulosta ja että hän pystyisi löytämään jostakin antropologien dokumentoimasta kulttuurista vastaesimerkin jokaiselle Symonsin esittämälle, oletettavasti biologiaan pohjaavalle sukupuolierolle.⁹

Brown ei onnistunut tehtävässään vaan hävisi vetonsa. Se kuitenkin inspiroi häntä tutkimaan lähemmin kulttuurisen vaihtelevuuden ja inhimillisten universaalien välistä suhdetta. Tuloksena syntyi vuonna 1991 julkaistu kirja *Human Universals*, jossa hän pohtii inhimilliseen elämään poikkeuksetta kuvattujen käyttäytymisaipeiden merkitystä antropologialle ja ihmistieteille. Kirjan toiseksi viimeisessä luvussa Brown kuvaa ihmisiä ”universaalikansan” näkökulmasta – ikään kuin kuvauksena, jonka kuvitteellinen marsilainen voisi ulkopuolisena tehdä ihmiselle kaikkialla ja kaikkina aikoina tyypillisestä käyttäytymisestä. Toisin sanoen hän antaa ihmisistä kuvauksen, johon on otettu mukaan vain käyttäytymispiirteet, jotka kulttuuriantropologien aineistojen perusteella poikkeuksetta tavataan kaikilta kansoilta ja kulttuureilta. Kuvaus vie kaikkiaan kymmenen sivua, joten yhtäläisyydet inhimillisessä käyttäytymisessä eivät ole aivan vähäpätöisiä, vaikka useat antropologit tuohon aikaan niin olettivat. Perheeseen liittyviä asioita selostuksessa kuvataan seuraavasti:

[Heillä] on erityisiä tapoja, joilla valmistaudutaan syntymään, synnytykseen ja synnytyksen jälkeiseen lastenhoitoon. Heillä on myös enemmän tai vähemmän vakiintuneet tavat ja ajankohta rintaruokinnasta vierotukseen. [He] eivät ole yksineläjiä. Osan elämästään, elleivät koko elämänsä, he asuvat ryhmissä. Yksi tärkeimmistä ryhmistä on perhe, mutta se ei ole ainoa. Yksi tai useampi ryhmistä pysyy kiinteänä, vaikka sen jäsenet olisivat hajaantuneena. [...]

Normaalin perheen ydin koostuu äidistä lapsineen. Biologisen äidin oletetaan useimmiten toimivan sosiaalisena äitinä ja yleensä näin tapahtuu. Enemmän tai vähemmän vakiintuneesti perheeseen kuuluu äidin lisäksi myös mies (tai miehiä) ja hän (he) vähintään tarjoaa(-avat) lapselle aseman yhteisössä ja/tai kumppanuuttaan äidille. Avioliitto on institutionalisoitu siinä merkityksessä, että tietyllä ’henkilöllä’ on julkisesti tunnustettu oikeus sukupuoliyhteyden synnyttämiseen kelpaavana pidetyn naisen kanssa. Kyseinen henkilö on useimmiten mies, mutta kyse ei välttämättä ole yksittäisestä yksilöstä, eikä välttämättä edes miehestä.

9 Brown 1991, vii.

[Heillä] on myös sosialisaaion tapoja: lapsia ei jätetä kasvamaan omin avuin. Iäkkäämpien sukulaisten oletetaan tarjoavan merkittävästi tukeaan lasten kasvatuksessa. [...]

Omat ja lähisukulaisten lapset tunnistetaan muiden lasten joukosta ja heitä suositaan monissa asioissa verrattuna kaukaisempiin sukulaisiin tai niihin, jotka eivät ole sukua.

[Heidän] perhettään ja sekä perheenjäsenten suhdetta toisiinsa ja ulkopuolisiin säätelevät sukupuolielämää koskevat säännöt, jotka rajoittavat tiukasti, elleivät suorastaan sulje pois geneettisten lähisukulaisten väliset sukupuoli-suhteet. Erityisesti äidin ja pojan välinen pariutuminen on poissuljettu tai tabu. Seksin aihepiiri kiinnostaa heitä suuresti, mutta voi olla tilanteita, joissa siitä ei keskustella.

Jotkut heidän keskuudessaan esiintyvistä ryhmistä järjestyvät osin sukulaissuhteisiin, sukupuoleen ja ikään perustuviin sosiaalisesti merkityksellisiin kategorioihin.¹⁰

Brownin teos haastoi syvällisellä tavalla silloisen antropologisen tutkimuksen perustavia lähtökohtia. Antropologiassa oli 1930-luvulle tultaessa vakiintunut joukko teoreettisia olettamuksia, jotka vaikuttivat merkittävästi myös muihin ihmistieteisiin. Ensimmäisen olettamuksen mukaan kulttuuri on omalakinen ilmiönsä, jota ei voinut selittää muilla tekijöillä (tai ainakaan biologialla tai psykologialla). Toisen keskeisen olettamuksen mukaan juuri kulttuuri määrää inhimillistä käyttäytymistä. Kolmannen olettamuksen mukaan kulttuuri koostuu valtaosin arbitraarisesta joukosta tapoja ja normeja.¹¹ Brownin tutkimus osoitti vähintään sen, että kysymys inhimillisistä universaaleista tuli ottaa ihmistieteissä vakavammin kuin siihen saakka oli tehty.

Brownin kirjassaan esittämän kuvauksen mukaan sellaiset asiat kuin lastenhoito, avioliitto, perhe, sukulaisuuskäsitteet, sukulaisuusryhmät, nepotismi, seksuaalisuusnormit, inestitabu, seksuaalinen häveliäisyys sekä seksiä kohtaan tunnettu viehtymys ovat asioita, joita esiintyy kaikissa tunnetuissa kulttuureissa. Brown huomautti, että hänen luonnehdintansa inhimillisistä universaaleista oli alustava ja tulisi todennäköisesti tarkentumaan kunakin osa-alueen erityistuntijoiden toimesta. Muissa yhteyksissä esiin tulleita asioita, jotka hänen kuvauksestaan esimerkiksi puuttuvat, ovat seksuaalinen mustasukkaisuus, uskottomuus, lapsenmurhat sekä rakastumiseen liittyvä

10 Brown 1991, 136–137.

11 Brown 1991, 6.

käyttäytyminen ja tavat. Monet tutkijat ovat pitäneet myös näitä piirteitä inhimillisinä universaaleina.¹² Yksi kiinnostavimpia universaaleja Brownin listassa on avioliitto, sillä siinä ei ole kyse pelkästä käyttäytymistaipumuksesta vaan sosiaalisesta instituutiosta.

Avioliitto kulttuurisena instituutiona on syytä erottaa inhimillisistä tavoista ja taipumuksista, jotka liittyvät parinvalintaan ja sukupuolisuhteiden solmimiseen.¹³ Vaikka kulttuuri ei olekaan täysin biologista riippumaton, se määrittää yhtä kaikki merkittävässä määrin ihmisen käyttäytymistä. Ihmiset luovat ja omaksuvat sosiaalisia normeja ja sääntöjä, joiden perusteella he arvioivat omaa ja toistensa käyttäytymistä. Siten normien seuraamisesta (tai niiden rikkomisesta) voi tulla oma motivaatioperustansa, jonka suhde biologisiin tarpeisiin ja taipumuksiin voi olla hyvinkin mutkikas. Monissa uskonnoissa esiintyy askeettisia suuntauksia, joiden sosiaaliset normit kehottavat välttämään kaikkea sukupuolista kanssakäymistä ja perhe-elämää. Yksilön geneettisen kelpoisuuden kannalta tällainen käyttäytyminen on tuhoisaa, mutta kun tarkastelussa huomioidaan yhteisöllinen taso, tilanne ei ole yhtä yksioikoinen. Ilmeistä on, että sekä biologiaan pohjautuvat taipumukset että sosiaalisen oppimisen kautta omaksutut kulttuuriset normit ohjaavat inhimillistä käyttäytymistä monimutkaisesti toisiinsa kietoutuneilla tavoilla.

Avioliitto

1800-luvun jälkipuolella monet antropologit uskoivat, että ihmiset elivät alun perin seksuaalisen promiskuiteetin tilassa. Avioliittoa ei ollut olemassa, ja kaikilla oli rajoittamaton mahdollisuus harjoittaa sukupuoliyhteyttä kenen kanssa tahansa. Tällä tavoin syntyneet lapset eivät kuuluneet minkäänlaiselle perheelle, vaan yhteisö piti huolta ja kasvatti heidät kollektiivisesti. Yksi harvoista tuon näkemyksen haastaneista antropologeista oli suomalainen Edvard Westermarck (1862–1939). Hän käsitteli alkuperäisen promiskuiteetin kysymystä tohtorinväitöskirjassaan, jonka hän myöhemmin laajensi merkittäväksi katsaukseksi avioliittoinstituutioon antropologisessa aineistossa. Teos julkaistiin kolmiosaisena vuonna 1891 otsikolla *The History of*

12 Mustasukkaisuudesta ks. Daly ym. 1982; lapsenmurhista ks. Daly & Wilson 1988, 37–59; Hrdy 1999, 289–317; romanttisesta rakkaudesta ks. Jankowiak & Fischer 1992; Fisher 1992; Fisher 2010; perheenmuodostuksen universaaleista ks. myös Sarmaja 2002; Sarmaja 2003.

13 Henrich ym. 2012a, 658–659.

Human Marriage. Nykyään Westermarck tunnetaan parhaiten samaisessa teoksessa esitetystä inestitabua koskevasta teoriastaan, joka on sittemmin saanut paljon empiiristä tukea useissa tutkimuksissa. Nykytutkimus näyttää osoittaneen oikeaksi myös hänen kritiikkinsä alkuperäistä promiskuiteettia kohtaan. Westermarckin mukaan ihmiset ovat aina organisoituneet perheyhmiiksi ja säädelleet perheiden sisäisiä ja niiden välisiä suhteita avioliittoinstituution avulla.¹⁴

Antropologian näkökulmasta avioliitto on nimenomaan sosiaalinen instituutio. Se voidaan määritellä *julkisesti tunnustetuksi liitoksi* ainakin kahden henkilön, yleensä miehen ja naisen välillä.¹⁵ Avioliitto tuottaa aina määrättyjä oikeuksia ja velvollisuuksia sekä aviopuolisolle että heidän lapsilleen. Avain avioliiton ymmärtämiseksi on juuri siinä roolissa, joka yhteisöllä on liiton määrittämisessä. Mikä tahansa ihmisten välinen pariside ei siten ole yhteisön näkökulmasta julkisesti oikeutetuksi tunnustettu liitto. Oikeuksista keskeisin on avioliiton tuottama oikeus sukupuoliyhteyteen, mutta se vaikuttaa monin tavoin myös aviopuolisoiden omaisuutta koskeviin oikeudellisiin suhteisiin. Jotkut tutkijat, kuten Westermarck, ovat lisäksi korostaneet sitä, että itse avioliiton solmiminen tapahtuu niiden tapojen, lakien tai säädösten mukaisesti, joita yhteisö pitää normatiivisina.¹⁶

On huomionarvoista, että avioliitto tässä merkityksessä, yhteisön julkisesti tunnustamana sosiaalisena instituutiona, on antropologisen aineiston valossa kulttuurinen universaali. Missään yhteiskunnassa parisiteiden muodostamista ei ole jätetty puhtaasti sattuman ja ihmisten omien mieltymysten varaan, vaikkakin sosiaalisten normien pakottavuus voi vaihdella. Tämä kertoo, että ihmisyhteisöissä on aina koettu tärkeäksi säädellä suvunjatkamiseen ja parisuhteeseen liittyviä asioita. Myös yksilöille on tärkeää saada liitolleen julkinen, yhteisöllinen tunnustus. Neurotieteelliset tutkimukset osoittavat, että normien noudattaminen ja normeihin kohdistuvien rikkomusten rankaisu aktivoivat aivojen palkitsemisjärjestelmiä.¹⁷ Siten kulttuuristen avioliittosääntöjen noudattaminen on itsessään tekijä, joka vaikuttaa ihmisten parinmuodostukseen ja siihen liittyviin motivaatioihin.

Vertaileva aineisto osoittaa, että avioliittoinstituutioissa esiintyy huomattavaa kulttuurista vaihtelua. Avioliittojärjestelmäksi voidaan nimittää koko

---

14 Westermarck 1921.

15 Aro ym. 1998. Ks. ”marriage”.

16 Westermarck 1921, 26.

17 Fehr & Camerer 2007.

sitä normien joukkoa, joka kussakin yhteisössä määrittää avioliittoa. Avioitumissäännöissä kerrotaan yleensä, kuka kelpaa puolisoiksi, kuinka monta puolisoa voidaan ottaa ja minne avioliiton solmineet voivat muuttaa asumaan.¹⁸ Näissä kysymyksissä ei ole löydettävissä universaaleja, joskin tiettyjä säännönmukaisuuksia voidaan havaita.

Parhaan aineiston avioliittoinstituution maailmanlaajuiseen vertailuun tarjoaa George Peter Murdockin kokoama maailman kulttuurien tietokanta *Ethnographic Atlas*, joka sisältää systemaattisesti koodatut tiedot kaikkiaan yli 1 200 pääosin esimodernista kulttuurista.¹⁹ Kulttuurien keskinäisten vaikutusten poissulkemiseksi tietokannasta on poimittu tilastollisiin vertailuihin soveltuva, 186 kulttuurin otos, *Standard Cross Cultural Sample*.²⁰ Kun jälkimmäistä aineistoa tarkastellaan sen mukaan, millaisia avioliitonormeja eri kulttuureissa esiintyy, voidaan havaita, että valtaosassa maailman kulttuureista sallitaan tai suositaan polygyniaa eli monivaimoisuutta (Taulukko 1). Noin neljäsosassa kulttuureista polygyniaa suositaan siten, että kaikilla vanhemmilla miehillä odotetaan olevan useampi kuin yksi vaimo. Huomattavasti yleisempiä ovat järjestelmät, joissa perinnölliseen tai vauraaseen eliittiin kuuluvilla miehillä tai erityisesti johtajilla ja muuten poikkeuksellisen arvossapidetyillä miehillä odotetaan olevan useita vaimoja. Sen sijaan muilta useiden vaimojen ottaminen voi olla kielletty. Kaikkiaan lähes puolet (43 %) maailman kulttuureista voidaan luokitella eliitin tai johtohahmojen monivaimoisuutta suosiviksi. Kaikkiaan noin kolmasosassa maailman kulttuureista suositaan yksiaviolisuuutta, mutta vain 15 prosentissa yksiaviolisuus on normatiivista.

Polyandriaa eli monimiehisyyttä esiintyy varsin harvoin. Normatiivisena avioliittojärjestelmänä sitä ei tavata lainkaan, vaan sitä esiintyy tyypillisesti muiden avioliittojärjestelmien rinnalla. Yleensä kyseessä on fraternaalinen polyandria, eli tilanne, jossa veljet ottavat yhteisen vaimon. Useimpien kuvausten perusteella polyandriaa pidetään epävakana avioliittomuotona, jonka taustalla on taloudellisia tai muita olosuhteisiin liittyviä tekijöitä.²¹ Kun toiselle, yleensä nuoremmalle miehelle avautuu mahdollisuus ottaa oma vaimo, liitot tyypillisesti hajoavat yksiavioisiksi.²²

18 Aro ym. 1998. Ks. ”marriage rules”.

19 Murdock 1967.

20 Murdock & White 1969.

21 Hrdy 1999, 245–249; Sanderson 2001, 229–230.

22 Henrich ym. 2012b.

Taulukko 1.

Puolisoiden lukumäärää koskevat avioliitonnormit *Standard Cross Cultural Samplen* mukaan.

	N	%
Normatiivinen monogamia (avioliiton ulkopuoliset lapset eivät saa perintöä)	27	15
Monogamian suosiminen, mutta jonkin verran polygyniaa salliva	32	17
Poikkeuksellisen arvossapidettyjen miesten (esim. johtajien) polygynia	45	25
Eliitin (varakkaiden, jalosukuisten tms.) polygynia	33	18
Kaikkien miesten polygynian suosiminen	46	25
Yhteensä	183	100

Lähteet: Henrich ym. 2012b; White 1988.

Myös ryhmäavioliittojen esiintymisiä on raportoitu. Polygynandrialla tarkoitetaan avioliittoa, jossa useampi kuin yksi mies (yleensä veljiä) avioituu useamman kuin yhden naisen (yleensä sisaria) kanssa. On kuitenkin epäselvää, kuinka pitkäkestoisista ja vakiintuneista järjestelmistä on ollut kyse. Antropologi Nancy Levine esimerkiksi raportoi Barkhangin kylästä Luoteis-Nepalista noin 90 avioliittoa, joista noin puolet oli polyandrisia, kaksi viidesosaa monogaamisia ja kuusi prosenttia polygynisia. Kylästä löytyi niiden ohella myös kaksi polygynandrista avioliittoa.²³ Joka tapauksessa kyseessä on erittäin harvinainen avioliittomuoto, eikä se todennäköisesti ole ollut missään vallitseva.²⁴

Mitä näistä luvuista sitten voidaan päätellä? Edellä kuvatut havainnot osoittavat, että noin 85 prosenttia maailman yhteiskunnista sallii monivaimoisuuden ja vain 15 prosenttia on normatiivisesti yksiavioisia. Normatiivisen kysymyksen lisäksi on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota myös empiriisiin jakaumiin. Nimittäin valtaosassa monivaimoisista yhteiskunnista vain pieni osa, usein alle 10 prosenttia, miehistä voi koskaan elämässään olla liitossa useamman kuin yhden vaimon kanssa.²⁵

Ilmiön syiden ymmärtämiseksi on tärkeää havaita sen kääntöpuoli: mitä enemmän yhteiskunnassa on miehiä, joilla on monta vaimoa, sitä enemmän

23 Sanderson 2014, 176; Levine 1988.

24 Henrich ym. 2012b. Ks. myös Westermarck 1921; Murdock 1949.

25 Fisher 1992, 69; Sanderson 2014, 170.

niissä on myös miehiä, joilla ei ole lainkaan vaimoa. Kyse on pariutumismahdollisuuksien epätasa-arvosta miesten välillä. Niinpä ei olekaan yllättävää, että epätasa-arvoisuus parisuhteiden solmimisessa on vahvassa yhteydessä taloudelliseen ja poliittiseen eriarvoisuuteen.²⁶ Antropologi Laura Betzig on osoittanut, että mitä harvemmillä valta on yhteiskunnassa keskittynyt, sitä enemmän rikkailla ja valtaapitävillä miehillä on mahdollisuuksia useiden vaimojen pitämiseen ja siten myös jälkeläisten määrän kasvattamiseen.²⁷ Vähintään sadassa tutkimuksessa on osoitettu, että miehen korkea status ennustaa erittäin vahvasti myös suurempaa jälkeläisten määrää.²⁸

Monivaimoisuus on sidoksissa paitsi yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen, myös miesten ja naisten väliseen epätasa-arvoisuuteen.²⁹ Monivaimoisuutta esiintyy vähemmän siellä, missä miehet ja naiset ovat keskenään tasa-arvoisempia. Maissa, joissa monivaimoisuus on edelleen sallittu, sitä esiintyy eniten maaseudulla, joissa naisten mahdollisuudet vaikuttaa elämäänsä ovat heikoimmat. Koulutetut, kaupungeissa asuvat tai etuoikeutetumpiin sosiaaliluokkiin kuuluvat naiset suosivat yksiviivisiä liittoja.³⁰ Tilastolliset analyysit ovat osoittaneet, että monivaimoisuuden aste yhteiskunnassa on vahvassa negatiivisessa yhteydessä naisten koulutusasteeseen ja vastaavasti vahvassa positiivisessa yhteydessä perheväkivallan määrään, lapsikuolleisuuteen, ihmiskauppaan, naisten sukuelinten silpomiseen sekä naisten heikompaan asemaan lainsäädännössä.³¹

Vaikka avioliittoinstituutioissa nähdään suurta kulttuurista vaihtelua sen suhteen, kuinka monta puolisoa miehen (tai joskus naisen) sallitaan ottaa, vaihtelu on pääosin selitettävissä yhteiskunnallisilla olosuhteilla. Vaikuttaa ilmeiseltä, että yhteiskunnallinen eriarvoisuus ja naisten alistettu asema ovat olosuhteita, jotka ovat suosineet monivaimoisia avioliittojärjestelmiä. Sitä vastoin yhteiskunnallisen ja sukupuolten välisen tasa-arvoisuuden lisääntyminen johtaa yksiviivisuuden yleistymiseen.³² Kun muistetaan, että yhteiskunnallisen eriarvoisuuden lisääntyminen käynnistyi maanviljelyyn

26 Henrich ym. 2012a.

27 Betzig 1986; Sanderson 2001, 162.

28 Low 2000.

29 Henrich ym. 2012a.

30 Sanderson 2014, 173.

31 Henrich ym. 2012b.

32 On syytä huomata, että kausaalisuhte voi toimia myös toiseen suuntaan: monogamia voi toimia syynä, joka myötävaikuttaa voimakkaasti sukupuolten välisen tasa-arvon lisääntymiseen sekä sosiaalisen eriarvoisuuden vähenemiseen yhteiskunnassa. Ks. Henrich ym. 2012a.

siirtymisen myötä ja kasvoi huippuunsa perinteisissä agraarisissa valtioyhteiskunnissa, ei ole ihme, että niin suuri osa maailman perinteisistä yhteisöistä on ollut monivaimoisia. Sen sijaan metsästäjä-keräilijöiden yhteiskuntia on luonnehdittu sosiaalisesti hyvin tasa-arvoisiksi.³³ Myös naisten ja miesten välisiä suhteita niissä on luonnehdittu symmetrisiksi, komplementaariseksi ja epähierarkkiseksi.³⁴ Ei siis ole mahdotonta, että valtaosan ihmiskunnan historiasta avioliiton ylivoimaisesti yleisin muoto on ollut yksiavioinen. Tämän johtopäätöksen merkitystä on kuitenkin syytä pohtia sen valossa, millaisia perherakenteet ylipäätään ovat olleet ennen viljelykulttuureihin siirtymistä.

Perhe

Israeliin perustettiin 1900-luvun alkupuolella useita kollektiivituloja eli kibbutseja. Niiden taustaideologiana oli vaihtelevassa määrin sekä sionismi että marxilaiset aatteet. Maa ja tuotantovälineet olivat yhteisomistuksessa, ja vastineeksi työstä asukkaat saivat majoituksen, ruoan ja vaatteet, mutta eivät palkkaa. Yksityisomistuksen lisäksi niissä pyrittiin pääsemään eroon perinteisistä sukupuolirooleista ja ydinperheestä instituutiona. Majoitus ja ruokailu tapahtuivat yhteistiloissa ja varhaisvuosina myös lastenkasvatus oli kollektiivista. Lapset eivät asuneet vanhempiensa kanssa, vaan heidät siirrettiin kasvamaan lastenkodeissa heti syntymän jälkeen. Taustalla oli pyrkimys vapauttaa naiset lastenhoidosta ja samalla ehkäistä vanhempien taipumusta suhtautua omistavasti lapsiinsa. Niinpä vanhempien pääsyä lastenkoteihin rajoitettiin muutama tuntiin päivässä.

Antropologi Melford Spiro, joka oli tehnyt varhaisen tutkimuksensa kibbutseista 1950-luvulla, palasi 20 vuotta myöhemmin tutkimiinsa kibbutseihin ja havaitsi yllätykseksen sukupuoliroolien ja perheen häivyttämiseen tähtäävien pyrkimysten epäonnistuneen täysin. Määrätietoisen sukupuolineutraalista kasvatuksesta huolimatta tytöt kieltäytyivät puberteettiin tultuaan ehdottomasti riisuutumasta ja peseytymästä samoissa tiloissa poikien kanssa. Äidit olivat saaneet tahtonsa läpi ja lapset olivat siirtyneet nukkumaan yönsä kotona heidän luonaan. Totaalisen kasvatusympäristön sijaan lastenkodit olivat muuttuneet päiväkodeiksi, joissa lapset olivat vain sen aikaa, kun vanhemmat olivat töissä. Spiro tiivistä havaintonsa seuraavaan johtopäätökseen:

---

33 Ingold 2004.

34 Endicott 2004.

Tämän kehityksen valossa näyttää todennäköiseltä, että näitä sukupuolieroja (kuten heidän seksuaalinen häveliäisyytensä) ei tuonut mukanaan kulttuuri vaan ihmisluonnon voitto kulttuurista, toisin sanoen sukupuoleen perustuvien motivaatiotaipumusten konstituoimat esikulttuuriset tarpeet.³⁵

Kibbutseilla vanhemmuus voitti siis ideologian vain parin vuosikymmenen kuluessa ja perheinstituutio teki paluun ihmisten arkeen. Antropologisessa katsannossa lopputuloksen ei kuitenkaan pitäisi tulla suurena yllätyksenä. Yksinkertaisemmissa yhteiskunnissa ihmiset viettävät suurimman osan elämästään sukulaistensa kanssa. Sukulaisuussuhteet ympäröivät jokaisen, ja se voi olla koko yhteiskunnallisen rakenteen perusta. Antropologit ovat jopa käyttäneet yksinkertaisista leiri yhteisöihin tai heimoihin pohjautuvista yhteiskunnista yleistermiä ”sukulaisuuteen pohjaavat yhteiskunnat” (eng. *kinship-based societies*). Kaikkialla maailmassa ihmisillä esiintyy halu ja kyky oppia sukulaisuussuhteensa. Metsästäjä-keräilijöiden keskuudessa ihmiset voivat luetella ulkomuistista hämmästyttävän pitkiä genealogoita.

Biologisessa katsannossa on vielä vähemmän yllättävää, että ihmiset jakavat apua, tukea ja resurssiaan kaikista ihmisistä eniten omille jälkeläisilleen. Omia lapsiaan auttaessaan auttaja myötävaikuttaa myös omien geeniensä selviytymiseen, ja siksi luonnonvalinta suosii tällaista käyttäytymistä.³⁶ Myös empiirisesti voidaan havaita, että tieto sukulaisuudesta on erittäin voimakas ihmisen käyttäytymiseen vaikuttava tekijä: mitä läheisemmästä sukulaisesta on kyse, sitä enemmän ihmisillä on vuorovaikutusta keskenään ja sitä enemmän heidän kesken tapahtuu lahjojen, palvelujen ja avun antamista ilman välitöntä vastapalveluksen odotusta.³⁷ Tätä ilmiötä, sukulaisten suosimista, kutsutaan nepotismiksi.

Metsästäjä-keräilijöiden leiri yhteisöt ovat perherakenteen kannalta erikoistapaus, sillä niissä ”perhe” ja ”yhteiskunta” ovat käytännössä yhtäpitäviä. Leiri yhteisöt koostuvat tavallisesti noin 15–50 hengen kokoisista ryhmistä, joissa käytännöllisesti katsoen kaikki ovat jonkun linkin kautta sukua toisilleen. Sen lisäksi, että leiri yhteisön jäsenet ovat erilaisin sukulaisuussitein kiinnittyneet toisiinsa, myöskään yksityinen ja julkinen elämämpiiri eivät ole eriytyneet toisistaan. Vasta kun yhteiskunnat kasvavat suuremmiksi, perheen

35 Spiro 1996, 100.

36 Taustalla on biologi William D. Hamiltonin teoria ns. kokonaiskelpoisuudesta. Ks. Hamilton 1964.

37 Antropologi Marshall Sahlinsin termein kyse on ns. laajasta vastavuoroisuudesta (”generalized reciprocity”) ks. Alexander 1979.

yksityinen elinpiiri alkaa erottua omaksi alueekseen julkisten instituutioiden kehyksestä.³⁸ Tämä merkitsee myös sitä, että lasten hoitamiseen osallistuvien ihmisten määrä on leiri yhteisöissä moninkertainen moderniin ydinperheeseen verrattuna, koska siihen osallistuu koko joukko isovanhempia, tätejä, setiä, serkkuja ja vanhempia sisarusia.³⁹ Antropologit ovat jopa kvantifioineet lastenhoitoon osallistuvien määriä: kongolaisen efe-heimon keskuudessa nelikuisen lapsen hoitoon osallistui keskimäärin 14 muuta huoltajaa muutaman tunnin tarkkailujakson aikana.⁴⁰

Kulttuurista vaihtelua esiintyy varsin paljon sen suhteen, ketkä asuvat samassa taloudessa, kenen suvun luokse perheet asettuvat asumaan, ja millä tavoin polveutuminen määritellään. Polveutuminen voidaan johtaa joko isän tai äidin puolelta ja se on periaatteessa riippumaton siitä, mitkä asumisjärjestelyt ovat. Enemmistö maailman yhteiskunnista johtaa sukulaisuutensa patrilinearisesti eli isän mukaan. Oikeudet ja velvollisuudet siirtyvät tällöin miesten linjaa pitkin. Äidinpuoleista polveutumista (matrilinearisuus) tavataan noin kymmenesosassa maailman yhteiskunnista.⁴¹ Näiden lisäksi yleisesti esiintyy bilateraalista eli molemminpuolista suvunjohtotapoja, joissa otetaan huomioon sekä isän että äidin puolelta olevia molempien sukupuolten sukulaisia. Tapa on yleinen metsästäjä-keräilijöiden keskuudessa sekä moderneissa yhteiskunnissa. Myös asuinpaikka määräytyy usein joko isän tai äidin mukaan. Perinteisistä yhteiskunnista noin kaksi kolmasosaa on patriloikaalisia, mikä tarkoittaa sitä, että aviopari muuttaa asumaan aviomiehen vanhempien luokse tai heidän lähelleen.⁴²

Laajentumaperheet, järjestetyt avioliitot ja hierarkkinen, patriarkaalinen valtarakenne luonnehtivat monia agraarisia yhteiskuntia ennen teollistumisen alkua. Patriarkaalisuudella voidaan tässä yhteydessä tarkoittaa

---

38 Täytyy muistaa, että leiri yhteisöissä ei ollut myöskään keskitettyä auktoriteettia tai hallintoa. Vaikka liikuteltava omaisuus oli yksityisessä omistuksessa, maa oli tyypillisesti yhteisomistuksessa ja -käytössä. Ks. Ingold 2004, 400.

39 Käytännössä metsästäjä-keräilijöiden leiri yhteisöt muodostuvat yhdestä tai useammasta niin kutsutusta laajentumaperheestä tai rinnakkaisperheestä. Laajentumaperheellä tarkoitetaan tilannetta, jossa kaksi tai useampi linjasukupolven kuuluvaa ydinperhettä elää samassa kotitaloudessa – esimerkiksi isä, poika ja pojanpoika puolisoineen ja lapsineen. Rinnakkaisperheellä tarkoitetaan tilannetta, jossa yhdessä asuvat ovat samaa sukupolvea, kuten sisaruset perheineen. Jos perhe koostuu vain samassa kotitaloudessa elävistä vanhemmista lapsineen, kyseessä on ydinperhe.

40 Diamond 2012, 187–188.

41 Sanderson 2001, 222.

42 Sanderson 2001, 222. Matriloikaalisissa yhteiskunnissa vastaavasti aviomies muuttaa vaimonsa suvun luokse. Neolokaalisuus tarkoittaa sitä, että aviopari muuttaa erilleen molempien suvusta ja perustaa uuden kotitalouden itselleen.

tilanteita, joissa sukujohto on patrilineaarinen, asuinpaikan määräytyminen on patrilokaalinen ja perintöoikeutta säätelevät instituutiot mieskeskeisiä niin, että omaisuus siirtyy isältä pojalle. Näissä oloissa myös valta keskittyy miehille ja ihmisten eriarvoisuudella on taipumus kasvaa. Nämä piirteet eivät olleet kuitenkaan vallitsevia metsästäjä-keräilijöiden yhteiskunnissa, joissa valtaetäisyys oli hyvin matala ja naisten asema hyvä.

Esimodernia patriarkaalista perhettä on luonnehdittu talouteen ja lisääntymiseen kiinnittyneeksi. Romanttisella rakkaudella oli vähän merkitystä puolison valinnassa. Valtaosa avioliitoista oli järjestettyjä, ja sukujen taloudelliset intressit painoivat näissä ratkaisussa huomattavasti. Miespuolisten jälkeläisten synnyttäminen sekä perintöoikeuteen liittyvät kysymykset olivat liittojen solmimisessa usein hallitsevia huolenaiheita. Yksityisyyttä oli suurperheissä vähän. Sen lisäksi, että aviopuolisoiden välit saattoivat olla etäiset, myös vanhempien ja lasten suhteissa kiintymys saattoi olla heikkoa. Lapsikuolleisuus oli suurta ja lasten laiminlyönti sekä kaltoinkohtelu yleistä.⁴³ Historioitsijat ovat esimerkiksi arvioineet, että Rooman valtakunnassa hylättiin ajanlaskun alun jälkeisten kolmen vuosisadan aikana keskimäärin noin 20–40 prosenttia syntyneistä lapsista.⁴⁴ Italialaisista tilastoista käy ilmi, että vuosina 1500–1700 hylättyjen vastasyntyneiden osuus ei koskaan laskenut 12 prosenttia alemmaksi. Pahimmillaan 1840-luvun Firenzessä 43 prosenttia kaikista kastetuista lapsista oli hylättyjä.⁴⁵

Alun perin sosiologiassa ajateltiin, että ydinperhe oli teollistumisen tulosta. Kuitenkin monet historioitsijat ovat osoittaneet, että ydinperhe oli yleinen perhemuoto Länsi-Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa jo paljon ennen teollistumista. Esimerkiksi Englannissa, Ranskan pohjoisosissa ja Alankomaissa ydinperhe oli vallitseva perhemuoto jo 1500-luvulla. Sen vuoksi jotkut tutkijat ovat selittäneet ydinperheen yleistymistä kapitalismin nousun kautta, koska palkkatyön yleistyminen maataloudessa teki suuresta joukosta perheenjäseniä taloudellisen taakan. Yhtä mieltä ollaan siitä, että moderni teollistunut yhteiskunta suosii ydinperhettä, koska se vaatii työvoiman liikkuvuutta ja koska palkkatyön myötä kotitaloudet lakkaavat olemasta tuotantoyksikköjä.⁴⁶

Sen lisäksi, että laajentumaperhe korvautui ydinperheellä, perheen merkitys muuttui teollistumisen myötä dramaattisesti myös muilla tavoin.

43 Sanderson 2001, 243.

44 Hrdy 1999, 298; Boswell 1988.

45 Hrdy 1999, 304; Kertzner 1993.

46 Sanderson 2001, 242–243.

Modernisaation ja ydinperheen yleistymisen myötä perheenjäsenten väliset tunnesiteet vahvistuivat. Yksityinen elämämpiiri erotettiin yhä selkeämmin julkisesta. Romanttisesta rakkaudesta tuli vähitellen avioliiton perusta. Vanhempien mahdollisuudet vaikuttaa lastensa puolison valintaan heikkenivät, ja nuoret valitsivat yhä useammin puolisonsa itse. Modernia avioliittoa on luonnehdittu kumppanuusavioliitoksi, jolle on ominaista muut ulossulkeva yksityisyys ja intiimi läheisyys. Odotukset parisuhdetta kohtaan kasvoivat, ja ihmiset alkoivat pyrkiä onnelliseen avioliittoon. Osin tämän ja osin naisten taloudellisen itsenäisyyden lisääntymisen johdosta myös avioerot yleistyivät.⁴⁷ Seksuaalisuudesta tuli entistä tärkeämpi osa pariskunnan läheisyyttä, ja sen kytkeminen lisääntymiseen heikkeni varsinkin ehkäisymenetelmien yleistymisen myötä. Myös suhde lapsiin muodostui läheisemmäksi, ja lapsikuolleisuus sekä lasten kaltoinkohtelu vähenivät merkittävästi.⁴⁸

Parisuhteen solmiminen

Romanttisen rakkauden nousu modernisaation myötä parisuhteen perustaksi on saanut monet tutkijat päättelämään, että koko ilmiö on länsimaisen individualismin tuote ja siksi tuntematon muissa kulttuureissa tai aikaisempina aikoina. Jotkut evoluutiopsykologit ovat kuitenkin kritisoineet ajatusta rakkauden kulttuurisidonnaisuudesta ja esittäneet, että romanttisella rakkaudella on biologinen perusta. Heidän mukaansa rakastumisen tunteeseen liittyvä huuma, euforia, optimismi ja levottomuus ovat määrättyjen hormonien aikaansaama tunnetila, jonka tarkoituksena on kiinnittää ja sitouttaa ihminen rakkauden kohteeseen. Antropologit William R. Jankowiak ja Edward Fischer päättivät testata näitä hypoteeseja antropologisella aineistolla. Lähtökohdaksi otettiin *Standard Cross Cultural Samplen* 186 kulttuuria siten kuin niitä kuvataan antropologisissa lähdeaineistoissa. Kun otoksesta poistettiin ne, joiden lähteet eivät sisältäneet lainkaan parinvalintaa, avioliittoa tai perhesuhteita koskevaa informaatiota, jäljelle jäi 166 kulttuuria, joiden kuvauksissa voitiin luotettavasti päätellä romanttisen rakkauden esiintyminen. Tutkijat käyttivät tästä viittä indikaattoria: kuvaukset rakastetun poissaoloon liittyvästä

---

47 Avioerojen yleistymiseen suhtaudutaan usein huolestuneesti. Kannattaa kuitenkin huomata, että niiden yleistymiseen on todennäköisesti vaikuttanut sekin, että parisuhdeväkivallasta on tullut legitiimi syy erota. Ks. McKie & Callan 2012, 148–149.

48 Sanderson 2001, 243–244.

ahdistuksesta ja ikävöinnistä, rakkauslaulut ja rakkauteen liittyvä kansanperinne, kuvaukset tunteidensa takia yhdessä karkaavista pariskunnista, kulttuuriset kuvaukset romanttisesta rakkaudesta, sekä etnografin eksplisiittinen maininta romanttisen rakkauden esiintymisestä. Näillä menetelmillä tulokset saatiin, että 166:sta yhteiskunnasta 147:ssä, eli noin yhdeksässä kymmenestä, voitiin tunnistaa viitteitä romanttisen rakkauden esiintymisestä.⁴⁹

Tutkijoiden johtopäätös oli, että romanttinen rakkaus on todennäköisesti inhimillinen universaali tai ainakin lähellä sitä. Joka tapauksessa tutkimus osoitti, että se ei ole eurooppalainen tai modernin ajan keksintö. Eri maanosien välillä ei ollut merkittäviä eroja romanttisen rakkauden esiintymisessä. Vaikuttaa siten todennäköiseltä, että romanttinen rakkaus on syvemmällä ihmisen biologisessa rakenteessa kuin kulttuurin myötä opituissa tavoissa ja arvoissa.

Miksi sitten monissa kulttuureissa puolison valinnan tekevät vanhemmat ja heidän sukunsa? Noin puolet maailman kulttuureista⁵⁰ sallii yksilöiden valita puolisonsa vapaasti, kun sen sijaan kolmasosa ei salli yksilölle tässä suhteessa paljoakaan vapauksia. Vapaus valita itse puolisonsa on kuitenkin suurinta metsästäjä-keräilijöiden yhteiskunnissa, joista 64 prosenttia sallii sen, kun agraariyhteiskunnista sen sallii vain 25 prosenttia. Jälleen havaitaan, että yhteiskunnallinen eriarvoisuus on tärkeä selittävä tekijä: vain 15 prosenttia tasa-arvoisiksi luokitelluista yhteiskunnista rajoittaa nuorten vapautta valita itse puolisonsa. Sen sijaan hyvin hierarkkisista yhteiskunnista 65 prosenttia kieltää heiltä vapauden tässä asiassa. Toisin sanoen vapaus valita puoliso on heikentynyt maanviljelyyn pohjautuvissa yhteiskunnissa, kunnes teollistumisen ja modernisaation myötä suunta on taas kääntynyt.⁵¹

Antropologi Helen Fisher on tutkinut yhdessä aivotutkijoiden kanssa romanttisen rakkauden ilmenemistä aivoissa toiminnallisen magneettikuvauksen (fMRI) avulla selvittääkseen ilmiön hermostollista ja hormonaalista perustaa.⁵² Hänen mukaansa romanttisen rakkauden verkosto on yksi kolmesta hermoverkostosta, jotka ohjaavat pariutumista ja suvunjatkamista. Rakastuminen on sidoksissa kahteen muuhun parinmuodostusta säätelevään viettitarpeeseen: sukupuolihaluun eli sukupuolisen tyydytyksen kaipuuseen sekä kiintymykseen eli turvalliseen ja rauhoittavaan yhteydentunteeseen pitkäaikaisen kumppanin kanssa. Kullakin näistä vieteistä on aivoissa eri

49 Jankowiak & Fischer 1992.

50 Standard Cross Cultural Samplen otoksessa.

51 Sanderson 2001, 247–248.

52 Fisher ym. 2002; Acevedo ym. 2012.

hermostolliset reitit ja kuhunkin liittyy erilaisia hormoneja. Se kielii, että niillä on kullakin oma funktionsa. Sukupuolihalun tehtävä on motivoida ihminen pyrkimään sukupuoliyhteyteen sopivan kumppanin kanssa; rakastumisen tehtävä on saada miehet ja naiset keskittämään huomionsa ja kosiskelunsa yhteen valitsemaansa yksilöön; keskinäisen kiintymyksen järjestelmä puolestaan saa ihmiset elämään saman kumppanin kanssa, jotta he kykenevät huolehtimaan jälkeläisistään aikuisuuteen saakka. Kiintymyksen tunteet motivoivat osoittamaan aitoa huolenpitoa paitsi rakastettua, myös lapsia, vanhempia ja ystäviä kohtaan, eli hyvin pitkälle juuri ne tekevät perhe-elämän mahdolliseksi.⁵³

Maailman eri kulttuureissa nämä ilmiöt on osattu erottaa toisistaan todennäköisesti jo hyvin kauan. Kun antropologi Marjorie Shostak haastatteli Kalaharin !kung-bushmanniheimoon kuuluvaa naista rakkaudesta, tämä kertoi:

Kun kaksi ihmistä ensin on yhdessä, heidän sydämensä ovat tulella ja heidän kiihkonsa on hyvin suuri. Vähän ajan kuluttua tuli jäähtyy, ja sellaiseksi se jää. [...] He rakastavat edelleen toisiaan, mutta eri tavalla – lämpimästi ja luotettavasti.⁵⁴

Se, että rakkauteen on osallisena näin monta toisistaan osin riippumatonta aivotoimintaa, tekee inhimillisestä rakkaudesta kuitenkin oikullisen. Salarakkaat ja muut parisuhdekiemurat eivät ole moderni ilmiö. Antropologien kuvaukset ihmisten elämästä yksinkertaisissa leiryhteisöissä antavat tästä runsain mitoin esimerkkejä. Shostakin dokumentoima elämäntarina kertoo !kung-bushmannin naisesta, joka avioitui neljästi (aina yksiavioisesti), ja aviomiestensä lisäksi hänen elämäänsä kuului sen eri vaiheissa ainakin kahdeksan rakastajaa. Rakastumisen aivotoiminnot toimivat usein riippumatta halun ja pitkäaikaisen kiintymyksen tunteista. On mahdollista olla kiihkeän rakastunut yhteen ihmiseen samaan aikaan kun on syvästi kiintynyt toiseen, yleensä puolisoon. Seksiä voi harjoittaa olematta sen enempää rakastunut kuin kiintynytään partneriinsa.⁵⁵ Näin voimakkaiden ja ihmisyyteen syvään juurtuneiden motivaatioiden monimutkaisuus, oikullisuus ja ristiriitaisuus on ymmärrettävästi ruokkinut runoutta, taidetta ja kirjallisuutta niin pitkään kuin ihminen on tuottanut kulttuuria. Rakkauden jäljet näkyvät myös uskonnossa.

53 Fisher 2010.

54 Fisher 2010, 115; Shostak 2000, 240.

55 Fisher 2010, 194–196.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt

Rakkaus on jossain määrin oikullinen myös sen suhteen, kumpaan sukupuoleen se kohdistuu. Vaikka valtaosa ihmisistä rakastuu säännöllisesti vastakkaiseen sukupuolen edustajaan, osa ihmisistä rakastuu samaa sukupuolta oleviin kumppaneihin. Joillakin on kokemusta molemmista. Lisäksi osa ihmisistä ei koe sukupuolensa ulkoisia tunnusmerkkejä yhteensopivina sukupuoli-identiteettinsä kanssa. Osa ihmisistä ei tunne mitään mielenkiintoa seksiin.

Monet tutkijat ovat sitä mieltä, että juuri rakastuminen määrittää seksuaalisen identiteettimme.⁵⁶ Homoseksuaalit rakastuvat säännönmukaisesti henkilöön, joka on samaa sukupuolta kuin he itse ovat. Homoseksuaalinen identiteetti onkin syytä erottaa homoseksuaalisesta käyttäytymisestä. Jälkimmäisellä tarkoitetaan seksuaalisia tekoja samaa sukupuolta olevan kumppanin kanssa. Homoseksuaalinen identiteetti ei välttämättä johda homoseksuaaliseen käyttäytymiseen ja vastaavasti käyttäytyminen ei välttämättä kerro identiteetistä.

On hyvin tärkeää kyetä erottamaan homoseksuaalinen taipumus tilannesidonnaisesta homoseksuaalisesta käyttäytymisestä. Jälkimmäistä esiintyy usein olosuhteissa, joissa eri sukupuolten välinen kanssakäyminen on rajoitettua, kuten sisäoppilaitoksissa tai vankiloissa. Myös heimoyhteiskunnista on raportoitu instituutioita, jotka rajoittavat nuorten miesten yhdessäoloa naisten kanssa ja kannustavat heitä seksuaaliseen kanssakäymiseen itseään vanhempien aviottomien miesten kanssa. Tällaisissa yhteyksissä varsinkin miesten välistä seksuaalista toimintaa värittävät usein alustus- ja valtasuhteet, mikä tekee hyvin ymmärrettäväksi myös niitä kohtaan suunnatun kritiikin. Esimerkiksi antiikin Kreikassa idealisoidut rakkaussuhteet opettajien ja heidän oppilaidensa välillä herättivät vastustusta oppilaiden vanhempien taholta.⁵⁷

Laajojen satunnaisotantaan pohjautuvien kyselyjen perusteella on arvioitu, että moderneissa teollisuusmaissa noin neljällä prosentilla miehistä ja kahdella prosentilla naisista on homoseksuaalinen identiteetti.⁵⁸ Koska eri maissa kerätyissä aineistoissa osuudet ovat hyvin lähellä toisiaan ja koska todisteet viittaavat myös perinnöllisiin tai sikiöaikaiseen kehitykseen liittyviin tekijöihin,

---

56 Small 1995, 159.

57 Sanderson 2014, 145.

58 Small 1995, 162; Sanderson 2014, 146.

monet tutkijat ovat päätelleet ilmiön olevan kulttuurista riippumaton.⁵⁹ Kaikista yhteiskunnista sitä ei kuitenkaan ole raportoitu, joskin aineistot tällaiseen vertailuun ovat hyvin puutteellisia. *Human Relations Area Files* -nimisen etnografisen tietopankin 191 kulttuurin aineistoista löytyi tietoja homoseksuaaliseen käyttäytymiseen suhtautumisesta kaikkiaan 76 kulttuurista. Niissä kulttuureissa, joissa homoseksuaalisuutta esiintyi, noin kahdessa kolmesta se oli hyväksyttyä, normaalina pidettyä tai vähintään suvaittua.⁶⁰

Homoseksuaalisuuden suvaitsemisessa voidaan jälleen havaita tuttua säännönmukaisuutta. Siinä missä agraarisissa yhteiskunnissa siihen on tyypillisesti suhtauduttu huomattavan kielteisesti, pienen mittakaavan yhteiskunnissa suhtautuminen on ollut luontevampaa. Useissa metsästäjä-keräilijöiden yhteisöissä tunnustetaan kulttuurisesti kolmas sukupuoli-identiteetti. Paraguayn aché-kansan miehistä noin kolme prosenttia käyttäytyy naisten tavoin, muodostamatta kuitenkaan parisiteitä kenenkään kanssa.⁶¹ Monilla Pohjois-Amerikan alkuperäisasukkailla tunnetaan sosiaalinen identiteetti, josta käytetään nimitystä *berdache*. Kyseessä ovat miehet, joiden on sallittu ottaa perinteinen naisen rooli ja pukeutumistapa yhteisössään. Heidät voidaan rinnastaa nykyisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin sillä erotuksella, että kyseessä oli sakraali, seremoniallinen rooli. *Berdachet* olivat usein samaanin tai parantajan arvossapidetyissä rooleissa yhteisössään.⁶²

Agraarisissa yhteiskunnissa avioliitot olivat usein järjestettyjä ja nähtiin pääosin taloudellisina ja suvunjatkamiseen liittyvinä sopimuksina sukujen välillä, joten romanttisella rakkaudella oli vähän merkitystä, suuntautuipa se samaan tai eri sukupuoleen. Näissä oloissa seksuaalisille identiteeteille ei ollut erityistä kulttuurista tarvetta. Modernisaation myötä ihanteeksi on nousut rakkauteen perustuva tasavertainen parisuhde ja sen pohjalta solmittu kumppanuusavioliitto. Sen johdosta myös homoseksuaalinen identiteetti ja parisuhteen solmiminen samaa sukupuolta olevien kesken ovat nousseet yhteiskunnallisiksi kysymyksiksi. Asetelma on erityisen haastava uskonnollisille yhteisöille, sillä kaikki suuret uskontoperinteet ovat syntyneet

---

59 Evoluutiobiologisessa katsannossa homoseksuaalisuus on edelleen tieteellinen arvoitus ks. Barash 2012, 89–140. Suhteesta kulttuuriin ks. Kluckhohn 1948; Whitam 1983; Whitam & Mathy 1986; Small 1995, 161; Sanderson 2014, 146–152.

60 Ford & Beach 1965, 137–138. Näitä lukuja tulkittaessa on huomioitava, että jos ominaisuutta esiintyy vain muutamalla prosentilla väestöstä, populaatioiden täytyy olla varsin suuria, ennen kuin homoseksuaalisilla alakulttuureilla on edes mahdollista syntyä. Siten ei ole yllättävää, että pienemmän mittakaavan yhteisöissä sitä ei samalla tavalla tunnusteta.

61 Endicott 2004, 414.

62 Small 1995, 163.

agraariyhteiskuntien luomassa kulttuurisessa ympäristössä. On epätodennäköistä, että niiden pyhissä teksteissä viitattaisiin homoseksuaaliseen identiteettiin sellaisena kuin me sen nykyisin ymmärrämme – romanttisen rakkauden säännönmukaiseen kohteeseen pohjaavana identiteettinä. Siksi uskontojen sanoman tulkitseminen suhteessa homoseksuaalisuuteen vaatii erityistä vastuullisuutta ja erottelukykä.

Nykyajan haasteet ja kirjan rakenne

Kuten edellisestä, varsin tiivistä katsauksestakin jo käy ilmi, perhettä ja avioliittoa muovaa monimutkaisesti toisiinsa yhteydessä oleva syysuhteiden kudelma. Ihmislajin biologiseen rakenteeseen kuuluu, että lapset syntyvät poikkeuksellisen avuttomina ja kehittymättöminä. Lasten menestyksellinen huoltaminen täysi-ikäisiksi edellyttää tavallisesti modernissakin yhteiskunnassa tukea ja resursseja äitien lisäksi myös näiden kumppaneilta, sukuyhteisöiltä tai muulta yhteiskunnalta. Tämä biologinen tosiasia on puolestaan todennäköisesti heijastunut inhimilliseen psykologiseen rakenteeseen niin, että ihmisten parinmuodostuksessa on nähtävissä tiettyjä universaaleja tekijöitä, kuten romanttinen rakkaus tai mustasukkaisuus. Tällaiset biologiset ja psykologiset tekijät ovat puolestaan vaikuttaneet myös kulttuuristen arvojen ja normien muodostukseen, joita varsinkin uskonnot kantavat perinteenä mukanaan. Normit saattavat joko kannustaa tai ehkäistä kyseisiä psykologisia taipumuksia – joissakin kulttuureissa romanttiseen rakkauteen rohkaistaan, toisissa se pyritään eri syistä tukahduttamaan. Lisäksi kaikkiin edellisiin vaikuttavat aineelliset resurssit ja niihin liittyvät taloudelliset kannustimet. Toisin sanoen riippumatta siitä, millaisia biologiset ja psyykkiset tarpeet tai kulttuuriset arvot ja ihanteet ovat, puhtaasti aineellisiin resursseihin ja niiden yhteiskunnalliseen jakautumiseen liittyvät tekijät saattavat ohjata käyttäytymistä radikaalisti toisenlaisiin suuntiin, mikä käy ilmi esimerkiksi lapsenmurhia ja lasten heitteillejättöä koskevista tutkimuksista.⁶³

Vaikka sellaiset perhettä tai avioliittoinstituutiota koskevat tulkinnat, joissa huomio kohdistetaan vain yhteen edellä luetelluista tekijöistä (biologia, psykologia, kulttuuri, uskonto, talous), ovat usein yksinkertaisuudessaan vakuuttavia tai moraalisesti puhuttelevia, ne ovat mitä todennäköisimmin virheellisiä. Sen vuoksi kirjaan kootuissa artikkeleissa perheen ja avioliiton

63 Ks. esim. Hrdy 1999, 288–317.

muutoksia on pyritty valottamaan useasta eri näkökulmasta ja monenlaiseen asiantuntemukseen nojautuen.

Kirjan alkuosan neljässä ensimmäisessä artikkelissa käsitellään avioliittoinstituution ja uskonnollisten perinteiden välisiä suhteita. Niissä kaikissa hahmotetaan avioliittoinstituution viimeaikaisia muutoksia erityisesti kulttuurin muutoksen näkökulmasta. Piispainkokouksen pääsihteeri Jyri Komulainen kartoittaa uskontojen suhtautumista seksuaalisuuteen ja parisuhteeseen uskontotieteellisten aineistojen ja tutkimusten pohjalta. Hän pyrkii jäsentämään uskonnoissa esiintyvien suhtautumistapojen moninaisuutta suhteessa luonnollisiin inhimillistä elämää muokkaaviin voimiin, kuten seksuaalisuuteen ja perhe-elämään. Komulainen kiinnittää erityistä huomiota suurten uskontoperinteiden usein sisäisesti jännitteiseen ja dialektiseen suhteeseen näitä asioita kohtaan. Useiden uskontoperinteiden lähtökohtina on suuntautuminen kohti transsendenssia ja pyrkimys askeettiseen erottautumiseen kaikesta, mikä sitoo ihmistä tämänpuoleisiin asioihin. Samalla niiden piirissä on ollut välttämätöntä löytää positiivinen suhde perheen ja seksuaalisuuden kaltaisiin inhimillisen elämän perustekijöihin.

Käytännöllisen teologian professori Jyrki Knuutila tarkastelee avioliittoa instituutiona, jossa uskonnollisen perinteen ja yhteiskunnallisten instituutioiden piirit leikkaavat toisiaan. Tarkastelun kohteena on avioliittoinstituutio kirkollisena ja yhteiskunnallisena instituutiona Suomessa 1200-luvulta tähän päivään. Knuutilan mukaan kirkollisen ja yhteiskunnallisen avioliitonäkemysten välillä on eri aikoina ollut vaihtelevassa määrin sekä yhteensulautumista että ristiriitoja. Joskus yksi ja toisinaan toinen näistä on ollut hallitseva, mutta koskaan ne eivät ole olleet kiistattomia. Artikkelit havainnollistaa niitä historiallisia ja yhteiskunnallisia muutosvoimia, jotka ovat muovanneet avioliittoinstituutiota Suomessa.

Kaksi seuraavaa artikkelia käsittelevät samaa sukupuolta olevien parisuhteiden tuottamia normatiivisia haasteita kristillisille kirkkoille. Teologi, kirkkoherra Antti Yli-Opas tuo omassa artikkelissaan esiin kirkkokuntien välisiä eroja avioliiton teologiaa koskevassa ajattelussa ja perinteessä. Hän käsittelee aihetta samaa sukupuolta olevien vihkimistä koskevan kysymyksen valossa, sillä eri kirkkokunnat ovat tehneet tässä kysymyksessä viime vuosina erilaisia ratkaisuja. Yli-Oppaan mukaan kirkko joutuu tässä kysymyksessä painimaan kulttuurisista arvoista nousevien ristipaineiden välissä: yhtäältä kirkkojen on vastattava tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden vaatimukseen, toisaalta niiden olisi löydettävä teologisesti perusteltu, edes jossain määrin yhteinen ratkaisu.

Tutkija Emma Audas pureutuu analyysissaan siihen, kuinka kirkollisen vihkimisen vastustajat ja puolustajat ovat perustelleet argumenttejaan teologisesti. Artikkelit eivät pyri antamaan lopullista vastausta kysymykseen vaan avaamaan niitä taustaoletuksia, joiden varassa argumentaatio tässä erityiskysymyksessä pyörii. Audaksen analyysi paljastaa useita sellaisia kysymyksiä, joita ei ole reflektoitu riittävän syvällisesti avioliittokysymyksestä käytävissä keskustelussa. Siten myös Audas peräänkuuluttaa huolellista teologista työskentelyä tässä kirkkoja jakavassa kysymyksessä. Vain teologisesti hyvin perusteltu hyväksyntä voi antaa todellisen oikeutuksen samaa sukupuolta olevien parisuhteelle kirkossa.

Kysymys samaa sukupuolta olevien avioliitosta ei ole kuitenkaan ainoa asia, joka on kirkkojen kannalta merkityksellinen. Kyseessä on vain jäävuoren huippu niistä laaja-alaisista kulttuurisista muutoksista, jotka parhaillaan vaikuttavat perhekäsityksiin ja perhe-elämään jälkimoderneissa yhteiskunnissa. Perhetutkimuskeskuksen johtaja Kimmo Jokisen mukaan muutos haastaa koko ydinperheihanteen. Kyseessä on hänen mukaansa syvälinen perhekäytäntöjen muutos, joka ilmenee perhe-elämän kasvavana moninaistumisena. Samaa sukupuolta olevien liitot ovat tästä kehityksestä vain yksi osa. Jokinen haastaa artikkelissaan uudelleenarvioimaan monia itsestään selvinä pidettyjä oletuksia perheestä ja perheen tehtävistä.

Myös Kirkon tutkimuskeskuksen tutkija Veli-Matti Salminen käsittelee perheihanteita koskevia viimeaikaisia kulttuurisia muutoksia laajassa kansainvälisessä perspektiivissä. Salminen tarkastelee perheeseen ja avioliittoon liitettyjen arvojen muutosta empiiristen kyselyaineistojen avulla. Salmisen analyysi osoittaa, että tilastojen kuvaamien muutosten ohella varsinkin perhearvoissa on havaittavissa myös merkittävää jatkuvuutta ja pysyvyyttä. Esimerkiksi perheen tärkeydessä ihmisille ei ole tapahtunut juurikaan muutoksia viimeisten vuosikymmenien aikana, vaan edelleen noin yhdeksän kymmenestä eurooppalaisesta pitää perhettä erittäin tärkeänä. Muutosta sen sijaan voi nähdä siinä, minkälaisia perheitä pidetään hyväksyttävänä. Tämä kertoo moniarvoisuuden lisääntymisestä ja suvaitsevaisuudesta myös omasta poikkeavien elämänratkaisujen suhteen.

Kirjan jälkiosan muissa artikkeleissa poraudutaan erilaisiin perhe-elämän muutoksiin suomalaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Väestöliiton tutkija Anneli Miettisen artikkelissa käsitellään perhe-elämässä ja perheen perustamisessa tapahtuneita muutoksia tilastojen valossa. Osa muutoksista on selitettävissä elämänvalinnoista ja niihin liittyvistä seurannaisvaikutuksista johtuviksi, kuten päätöksistä siirtää lasten hankkimista tai avioitumista.

Miettinen nostaa kuitenkin esiin myös sosioekonomisia taustatekijöitä: esimerkiksi lapsettomuus on kasvanut huomattavasti erityisesti vähiten koulutettujen keskuudessa. Iäkkäiden keskuudessa yksin asuminen on yleistynyt varsinkin alempiin sosiaaliluokkiin kuuluvien keskuudessa. Korkeampi tulotaso ennustaa sitä vastoin vakaampia liittoja ja parien avioitumisen yleisyyttä. Perheettömyyden yhteys taloudelliseen huono-osaisuuteen ennustaa huono-osaisuuden jyrkkää kasautumista. Miettisen artikkeli on siten hyödyllinen muistutus siitä, että kaikki perhe-elämän muutokset eivät ole seurausta pelkästään kulttuuristen normien hölymisyistä tai yksilöllisyyden lisääntymisestä.

Väestöliiton Perhetoimintojen johtaja Minna Säävälä käsittelee perhe-elämään liittyviä tekijöitä maahanmuuton ja monikulttuurisuuden näkökulmasta. Juuri perhe-elämän kysymykset osuvat maahanmuuttoa ja monikulttuurisuutta koskevien kiistojen herkipäähän kipupisteeseen. Kuten Säävälä tuo esiin, vanhempien ja lasten sekä sukupuolten väliset suhteet ovat kaikkialla maailmassa vahvojen kulttuuristen arvojen ja normien raamittamia. Ihmiset käsittelevät perhesuhteisiin liittyviä velvollisuuksia ja oikeuksia kulttuurisesti latautuneiden symbolien välityksellä. Maahanmuuttajille tämä tuo erityisen haasteen, sillä he kohtaavat usein ristiriitaisia normipaineita. Yhtäältä maahanmuuttajille on tärkeää kokea oma kulttuurinen tausta ja symbolit myönteisinä. Samaan aikaan siihen voi liittyä käytäntöjä, joita uudessa asuinmaassa ei ymmärretä tai hyväksytä.

Monimuotoiset perheet -verkoston projektipäällikkö Anna Moring ja suunnittelija Jenni Kerppola-Pesu tarkastelevat toisenlaista esimerkkiä kulttuuristen normien paineista, sillä myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perheissä joudutaan kohtaamaan ulkopuolelta tulevia odotuksia, joihin heidän elämänratkaisunsa eivät usein mahdu. Suomalainenkin tutkimus on osoittanut, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajat muuttavat usein suurempiin kaupunkeihin etsimään suvaitsevaisempaa ja avarakatseisempaa sosiaalista ympäristöä. Samalla se usein merkitsee etäännyttä sukulaisista ja muista luontaisista tukiverkostoista. Sen sijaan on tyypillistä, että he rakentavat tiiviitä omia tukiverkostojaan turvallisiksi koettujen ihmisten kanssa. Syrjinnän pelkoa ilmenee erityisesti tilanteissa, joissa haetaan palveluja omille lapsille. Siksi sateenkaariperheiden vanhemmat saattavat viivytellä palvelujen piiriin hakeutumista.

Oikeusneuvos Kirsti Kurki-Suonio lähestyy artikkelissaan vanhemmuuden muutoksia oikeudellisesta näkökulmasta. Myös hänen artikkelinsa tuo esiin, kuinka vahvasti kulttuurisiin normeihin sidottuja vanhemmuuteen liittyvät asiat ovat ja kuinka merkittävä vaikutus lainsäädännöllä on vanhemmuuden

kulttuuriin. Kuitenkin juuri samasta syystä kulttuurin ja arvojen muutokset luovat voimakkaan paineen lainsäädännön uudistamiseen. Kurki-Suonio tuo esiin esimerkiksi samaa sukupuolta olevien vanhemmuuden tunnustamiseen liittyviä muutoksia, isyyttä koskevien käsitysten muutoksen sekä lapsen huoltoa koskevan lainsäädännön, jossa myös heijastuu isien vanhemmuuden korostuminen.

Kirjan viimeisissä artikkeleissa pureudutaan perhe-elämän muutoksista seuraaviin erityiskysymyksiin, kuten parisuhteeseen kohdistuviin paineisiin, lasten hyvinvointiin ja yksinäisyyden työstämiseen. Paripsykoterapeutti Anne Anttonen pohtii artikkelissaan parisuhteen merkitystä perheen kehityksen, kasvun ja muutokseen sopeutumisen kannalta. Artikkelin keskeinen havainto on, että yhteiskunnalliset muutokset aiheuttavat paineita erityisesti perheeseen, ja tästä syystä juuri parisuhteissa työestetään näitä muutoksia. Tämä heijastuu perhe-elämän moninaistumisena: yhä useammat perheet elävät aikaisemmista normeista poikkeavia elämäntapaa. Tämä on edellyttänyt perhe-elämää säätelevien normien joustavuutta, mutta samalla perinteisten mallien puuttuminen tai niiden toimimattomuus on tuonut monenlaisia haasteita parien elämään.

Lapsiasiavaltuutettu Tuomas Kurttila puolestaan tuo esiin lasten hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä perheessä. Kurttila kiinnittää erityistä huomiota siihen, kuinka vanhempien sosioekonominen asema vaikuttaa lasten hyvinvointiin. Monista tutkimuksista ilmenee, että lapsuuden kasvu- ja elinympäristö vaikuttaa ihmisen hyvinvointiin ja pärjäävyyteen. Vanhempien sosioekonominen asema, koulutus ja taloudellinen tilanne vaikuttavat hyvin selkeästi lasten ja nuorten elämässä. Erityisesti päihde- ja mielenterveysongelmat kasautuvat ja periytyvät hyvin herkästi. Myös maahanmuuttajaperheiden lapsilla esiintyy huomattavassa määrin merkkejä stressistä: he joutuvat muita useammin kiusatuiksi, fyysisesti uhatuiksi ja myös seksuaalisen väkivallan kohteeksi. Samalla heillä on suuria vaikeuksia keskustella asioista vanhempiensa kanssa.

Perheneuvoja ja psykoterapeutti Jaana Lähteensuo käsittelee perheen muutosten yhtä käänköpuolta, nimittäin yksinäisyyden lisääntymistä ja siihen liittyviä haasteita psykologisessa viitekehyksessä. Noin joka viides yli 15-vuotias suomalainen kokee yksinäisyyttä säännöllisesti. Sosiaalisen yksinäisyyden kokemus syntyy siitä, että ihmisellä ei ole sosiaaliset tarpeet täyttäviä verkostoja, mikä synnyttää ulkopuolisuuden ja elämän tarkoituksettomuuden kokemusta. Yksinäisyydellä on myös vahva yhteys sairastavuuteen. Myös Lähteensuo korostaa varhaisen vuorovaikutuksen merkitystä yksinäisyyden

voittamisessa. Siten varhaisikään sijoittuvat kokemukset perheestä vaikuttavat myöhemmällä iällä merkittävästi siihen, kuinka ihminen kestää esimerkiksi erokokemuksen tai läheisen menettämisestä syntyvää yksinäisyyttä. Tässäkin tapauksessa tehokkain väline yksinäisyyden tuottamien kielteisten vaikutusten vähentämisessä ovat perheille suunnatut tukitoimenpiteet, joita esimerkiksi kirkko voi perheneuvonnan välityksellä tarjota.

Kirjallisuus

Acevedo, Bianca B. & Aron, Arthur & Fisher, Helen E. & Brown, Lucy L.
2012 Neural Correlates of Long-Term Intense Romantic Love. – *Social Cognitive and Affective Neuroscience* 7(2), 145–159.

Alexander, Richard D.

1979 *Darwinism and Human Affairs*. Seattle: University of Washington Press.

Aro, Laura & Hautala, Timo K. & Kumpulainen, Marjo & Latvala, Johanna & Laukkanen, Minna & Mäkinen, Minna & Nurmi, Ismo & Rovio, Tanja & Sääskilähti, Nina

1998 *Jargon. Kulttuuriantropologian englanti-suomi oppisanasto*. Jyväskylä: Kampus Kustannus.

Barash, David P.

2012 *Homo Mysterious. Evolutionary Puzzles of Human Nature*. Oxford: Oxford University Press.

Betzig, Laura

1986 *Despotism and Differential Reproduction*. New York: Aldine de Gruyter.

Boswell, John

1988 *The Kindness of Strangers. The Abandonment of Children in Western Europe from Late Antiquity to Renaissance*. New York: Pantheon Books.

Brown, Donald E.

1991 *Human Universals*. Boston, Massachusetts: McGraw-Hill.

Daly, Martin & Wilson, Margo

1988 *Homicide*. New York, NY: Aldine de Gruyter.

- Daly, Martin & Wilson, Margo & Weghorst, Suzanne J.
1982 Male Sexual Jealousy. *Ethology and Sociobiology* 3, 11–27.
- Diamond, Jared
2012 *The World Until Yesterday. What Can We Learn From Traditional Societies?* London: Allen Lane.
- Endicott, Karen L.
2004 Gender Relations in Hunter-Gatherer Societies. – *The Cambridge (1999) Encyclopedia of Hunters and Gatherers*. Ed. by Richard B. Lee & Richard Daly. Cambridge: Cambridge University Press. 411–418.
- Fehr, Ernst & Camerer, Colin F.
2007 Social Neuroeconomics. The Neural Circuitry of Social Preferences. *Trends in Cognitive Sciences* 11(10), 419–427.
- Fisher, Helen
1992 *Anatomy of Love. A Natural History of Mating, Marriage, and Why We Stray*. New York: Random House.
2010 Miksi rakastumme? Romanttinen rakkaus ja miten säilytämme (2004) kipinän. Suom. Leena Vallisaari. Espoo: Prometheus kustannus.
- Fisher, Helen E. & Aron, Arthur & Mashek, Debra & Li, Haifang & Brown, Lucy L.
2002 Defining the Brain Systems of Lust, Romantic Attraction and Attachment. – *Archives of Sexual Behavior* 31(5), 413–419.
- Flinn, Mark V. & Ward, Carol V. & Noone, Robert J.
2005 Hormones and the Human Family. – *The Handbook of Evolutionary Psychology*. Ed. by David M. Buss. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. 552–580.
- Ford, Clellan S. & Beach, Frank A.
1965 *Patterns of Sexual Behavior*. London: Methuen.
(1952)
- Hamilton, William D.
1964 The Genetical Evolution of Social Behavior, parts 1 & 2. – *Journal of Theoretical Biology* 7, 1–51.
- Henrich, Joseph & Boyd, Robert & Richerson, Peter J.
2012a The Puzzle of Monogamous Marriage. – *Philosophical Transactions of the Royal Society B* 367, 657–669. Doi:10.1098/rstb.2011.0290.

- 2012b Electronic Supplementary Materials for The Puzzle of Monogamous Marriage. – *Philosophical Transactions of the Royal Society B* 367, 1–34.
- Hrdy, Sarah Blaffer
1999 *Mother Nature. Maternal Instincts and How They Shape the Human Species*. New York: Ballantine Books.
- Ingold, Tim
2004 *On the Social Relations of the Hunter-Gatherer Band*. – (1999) *The Cambridge Encyclopedia of Hunters and Gatherers*. Ed. by Richard B. Lee & Richard Daly. Cambridge: Cambridge University Press. 399–410.
- International Commission on Stratigraphy
<http://www.stratigraphy.org/> (viitattu 13.6.2017).
- Jankowiak, William R. & Fischer, Edward F.
1992 *Cross-Cultural Perspective on Romantic Love*. – *Ethnology* 31(2), 149–155.
- Kertzer, David
1993 *Sacrificed for Honor. Italian Infant Abandonment and the Politics of Reproductive Control*. Boston: Beacon Press.
- Kluckhohn, Clyde
1948 *An Anthropologist Views It. – Sex Habits of American Men. A Symposium on Kinsey Report*. Ed. by A. Deutch. New York: Prentice Hall. 88–104.
- Levine, Nancy E.
1988 *The Dynamics of Polyandry. Kinship, Domesticity, and Population on the Tibetan Border*. Chicago: University of Chicago Press.
- Low, Bobbi S.
2000 *Why Sex Matters. A Darwinian Look at Human Behavior*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- McKie, Linda & Callan, Samantha
2012 *Understanding Families. A Global Introduction*. London: Sage.
- Murdock, George Peter
1949 *Social Structure*. New York: Macmillan.
1967 *Ethnographic Atlas*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press.

- Murdock, George Peter & White, Douglas R.
1969 Standard Cross-Cultural Sample. *Ethnology* 8, 329–369.
- Sanderson, Stephen K.
2001 *The Evolution of Human Sociality. A Darwinian Conflict Perspective*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.
2014 *Human Nature and the Evolution of Society*. Philadelphia PA: Westview Press.
- Sarmaja, Heikki
2002 Seksuaalisen häveliäisyyden alkuperä. – *Yhteiskuntapolitiikka* 67(2), 105–121.
2003 Ihmislajin perheenmuodostuksen evoluutiopsykologinen perusta. – *Yhteiskuntapolitiikka* 68(3), 223–243.
- Shostak, Marjorie
2000 *Nisa. Life and Words of a !Kung Woman*. Cambridge: Harvard (1981) University Press.
- Small, Meredith F.
1995 *What's Love Got to Do with It? The Evolution of Human Mating*. New York: Random House.
- Spiro, Melford E.
1996 *Gender and Culture: Kibbutz Women Revisited*. New Brunswick, (1979) NJ: Transaction Publishers.
- Symons, Donald
1979 *The Evolution of Human Sexuality*. New York: Oxford University Press.
- Tooby, John & Cosmides, Leda
2005 *Conceptual Foundations of Evolutionary Psychology*. – *The Handbook of Evolutionary Psychology*. Ed. by David M. Buss. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. 5–67.
- Valste, Juha
2012 *Ihmislajin synty*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Westermarck, Edvard
1921 *The History of Human Marriage I–III*. 5th ed. London: Macmillan.

Whitam, Frederick L.

1983 Culturally Invariable Properties of Male Homosexuality. Tentative Conclusions from Cross-Cultural Research. – *Archives of Sexual Behavior* 12, 207–226.

Whitam, Frederick L. & Mathy, Robin M.

1986 *Male Homosexuality in Four Societies. Brazil, Guatemala, the Philippines, and the United States.* Westport, CT: Praeger.

White, Douglas R.

1988 Rethinking Polygyny. Co-Wives, Codes, and Cultural Systems. – *Current Anthropology* 29(4), 529–572.

Ylikoski, Petri & Kokkonen, Tomi

2009 *Evoluutio ja ihmisluento.* Helsinki: Gaudeamus.